

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються аспекти становлення комунікативної толерантності особистості та розглянуто її розвиток у студентському середовищі. Розкрито основні підходи та моделі розвитку комунікативної толерантності як особистісної якості студентів. Розглянуто вплив комунікативної толерантності на особистість студента, а також роль характеру особистості і процесу її професійного становлення. Зазначено, що комунікативна толерантність як особистісна якість студентів викликати закономірний інтерес дослідників, педагогів, психологів-практиків, широкого кола громадськості, що обумовлено зростанням соціальних очікувань щодо молодих спеціалістів, яких готують сучасні освітні установи.

Ключові слова: толерантність, комунікативна толерантність, особистість, студент.

Постановка проблеми. Комунікативна толерантність є однією з актуальних і важливих проблем сучасної психології, у прикладному та науковому аспектах. У проблемі вивчення толерантності зустрічаються підходи, що об'єднуються у два напрями: психології та філософії. Проведене дослідження спрямоване за психологічним напрямом, де й аналізується ставлення особистості до оточення, що має характеризуватися розумінням розмаїтності особистісної культури, настанов і норм, повагою, визнанням рівності та відмовою від переваг.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та дослідити розвиток комунікативної толерантності студентів вищого навчального закладу (далі – ВНЗ), конкретизувати сутність комунікативної толерантності, визначити структуру і зміст процесу її формування на основі систематизації теоретичних підходів до дослідження проблеми толерантності; виділити й охарактеризувати етапи формування комунікативної толерантності студентів, визначити критерії та показники її формування; виявити психологічні особливості формування комунікативної толерантності студентів в умовах університетської освіти; визначити педагогічні умови, які забезпечують індивідуалізацію виховання толерантності в студентів у вищій школі;

Виклад основного матеріалу. «Комунікативна толерантність» є загальноживим терміном, що фігурує в економіці, політиці, науці й освіті більшості країн світу. Комунікативна толерантність має соціально-психологічний вид, що виявляється в ставленні особистості до інших людей, її характерними вчинками в ситуації комунікативних взаємодій і психічними станами.

Процес контакту, на основі якого набувається досвід, визначає здатність особистості до різних форм міжособистісного (нарад, публічних виступів, ведення дипломатичних перетрактацій тощо) і ділового спілкування, що дозволяє визначити її

співчутливість, емпатійність, прихильності, сприйняття інших.

У філософії проаналізована сутність толерантності в працях таких науковців: А. Єрмоленка, Г. Балла, Є. Бистрицького, М. Кагана, Ф. Бацевича, Ю. Хабермаса й інших учених. Ця проблема набула значущості в соціологічних, політичних, культурологічних і юридичних науках. Однак великий інтерес проявився в психології та педагогіці, про що свідчать дослідження Н. Бутенко, В. Семиченко, В. Радула, О. Безпалька, О. Гриви, В. Бойка й інших. Комунікативно толерантна культура педагога досліджена в дисертаційних працях О. Гаврилюка, В. Садової, І. Татаріно, І. Тимченко.

За науково-педагогічним напрямом були проведені дослідження такими вченими, як: А. Скок, Т. Білоус, М. Андреев, В. Гришук, О. Волошина, О. Калач, Я. Довгополова, О. Зарівна, С. Толстікова, Ю. Тодорцева, Л. Ніколаєва. Праці згаданих науковців присвячені окремим аспектам формування комунікативної толерантності майбутніх фахівців, зокрема й педагогів, в умовах діяльності освіти та в процесі вивчення фахових дисциплін, що орієнтовані на дану тематику.

Концептуальні моделі толерантного спілкування представлено дослідниками, які розкривали закономірності, процесуальні особливості та феноменологію (В. Бойко, Б. Гершунський, М. Громкова, П. Когогоров, О. Лутошкін та інші), виявляли інтерес до комунікативної толерантності як категорії предметності та феномена поліфункціональності.

Аналіз обґрунтувань стверджує, що недостатньо вивченими є питання розвитку толерантного спілкування особистості в умовах професійної підготовки у ВНЗ.

Отже, у сфері професій комунікативна толерантність особистості аналізується такими сучасними психологами, як: Л. Шайгерова, Г. Солдатова, Н. Обозов, А. Скок, В. Бойко та ін.

На професійному рівні комунікативна толерантність є потребою особистості в реалізації себе як фахівця й обміні цікавими фактами залежно від самої діяльності із клієнтами, студентами, пацієнтами й учнями. Лише ставлення до конкретної людини в спілкуванні, наприклад, до колеги, знайомого чи рідної людини, характеризує ситуативний ступінь толерантності. Типологічний – проявляється лише щодо окремих груп людей, різних верств чи класів громадян, меншин, груп національної приналежності, або інакшого ставлення до узагальненого зразка. Навички життя, особливостей характеру людини, властивостей та її моральних основ, принципи що визначають узагальнений толерантний рівень.

Аналізуючи й оцінюючи роль емоцій у спеціальному функціонуванні особи, її біосоціальної структури, звернемося до проблеми толерантної комунікації.

Е. Виноградова зазначає, що комунікативна толерантність є основною якістю особистості, що виявляється в терпимості, безконфліктності, а також стійкості, довірі й здатності спокійно і без роздратування приймати індивідуальності інших людей. Для ефективності даної характеристики необхідно, щоб комунікативна толерантність виступала не просто високорозвиненою, а стійкою комунікативною якістю особистості.

З. Агеева зауважує, що особистість не бачить істотних розходжень між проявами власної та чужої особистості або не сприймає негативні переживання через таку несхожість. У комунікативній толерантності характерним є ставлення особи до інших, що дозволяє побачити стійкість стану психіки, здатність до взаємодії [1, с. 200].

Зазначаючи досить високий рівень подібності в трактуванні вихідного поняття й узагальнюючи сучасні уявлення про згадану особистісну властивість, О. Кочергіна визначає комунікативну толерантність як свідоме допущення суб'єктом чого-небудь, що їм не схвалюється, як добровільне утримання від вчинення перешкод засудженому «іншому» за умови, що в суб'єкта є можливість дати йому відсіч, є влада перешкодити вільному самовираженню «іншого» [11].

За А. Бодалевим, здібності людини мають правильно налаштуватися на іншу людину й особливо відповідати вибору обставин та способу поведінки, це залежить від розуміння особистістю не тільки самої себе, але й інших [2].

Для прогресування комунікативна толерантність має особливе значення як поведінкова гнучкість – це здатність на більш ніж один стан емоцій, переживання або вчинку, уміння їх видозмінювати у відповідь на зовнішню ситуацію, що дозволяє розширювати перспективи звичних реакцій, які обмежують можливість домогтися потрібного результату [13, с. 19].

За У. Солдатовою, комунікативна толерантність є інтегративною характеристикою особистості, яка складається з таких компонентів, як: психологічна стійкість; загальні позитивні настанови особистості; індивідуальні особистісні якості – емпатія, альтруїзм, толерантність одних людей до інших і їхніх індивідуальних особливостей, здатність до співпраці та кооперації, здатність встановлювати відносини і вести діалог; система особистісних і групових цінностей [16; 17].

Комунікативна толерантність визначається як відношення характеру особистості до людей, які є неприйнятними, на її погляд, через стан психіки, вчинки чи якості. Рівень високої сформованості комунікативної толерантності особи виявляється в таких якостях особистості, як емоційна врівноваженість, можливість встановлювати і підтримувати психологічно комфортну атмосферу для спільної діяльності та досягнення спільної мети. Комунікативна толерантність наявно розкривається в таких якостях, як можливість до емпатії, рівноваги, витримки й інтелектуальної гнучкості [15].

Дана характеристика особистості є дуже важливою, бо від неї залежить ефективність міжособистісної взаємодії людини з іншими людьми й успішність особистості загалом. Комунікативна толерантність необхідна для оптимізації процесів міжособистісної взаємодії. Розвиток комунікативної толерантності говорить про ступінь психічного здоров'я і внутрішньої гармонії або, навпаки, дисгармонії особистості [13]. Але теоретична розробленість основних аспектів толерантності особистості повинна поповнюватися і практичними дослідженнями в цій області.

Як механізми комунікативної толерантності виділяють:

– по-перше, здатність індивіда до гальмування, стримування негативних реакцій;

– по-друге, здатність адекватно оцінювати значущість ситуації і переоцінювати її з урахуванням погляду партнера, тобто готовність до перебудови неадекватних настанов [4].

У комунікативній толерантності механізм прояву і виникнення об'єднаний із психологією емоційного відображення особистих несхожостей.

Комунікативна толерантність відіграє остаточну роль у несумісності чи сумісності аналогічних рис партнерів – темпераментів, звичок, інтелектів, характерів. Комунікативна толерантність проявляється, коли особистість або не розуміє відхилень між підструктурами індивіда, або не перймається через наявність різниці. Отже, чим менше неприємних і неприйнятних для себе відмінностей виявляє одна особистість в іншій, тим вищий у неї рівень комунікативної толерантності, тим менше вона не схвалює іншу особистість або дратується через її властивості. Основними меха-

нізмами формування комунікативної толерантності є ідентифікація та рефлексія. Дія цих механізмів неможлива без існування взаємозв'язку між самопізнанням і пізнанням оточуючих людей.

Збільшення ступеня толерантності можливе за таких умов:

– по-перше, варто згладжувати або долати негативні враження від відмінностей між підструктурами особистості й особистістю партнера;

– по-друге, треба усувати обставини, які викликають або підкреслюють ці відмінності [4].

Особистість, що має комунікативну толерантність високого рівня, є досить стриманою та доброзичливою щодо несхожих один на одного людей. Внаслідок цих переваг формується комфортна психологічна обстановка для спільної праці, реалізації синергічного впливу. У спілкуванні з толерантною особою люди відчувають комфорт. Низький рівень комунікативної толерантності спричиняє негативні реакції особистості на виявлення різниці між підструктурами власної особистості й особистості партнера.

Комунікативна толерантність передбачає наявність емпатії, самоконтролю, витримки й інтелектуальної гнучкості. Тому деякими психологами комунікативна толерантність розглядається як багатомірна характеристика особистості, що має складну структуру та багатий вибір складових компонентів для її визначення.

Комунікативна толерантність – найважливіша властивість особистості, необхідна для оптимізації процесів спілкування і взаємодії, а отже, її можна розглядати як один з елементів комунікативної компетентності.

Дуже важливим для формування і розвитку комунікативної толерантності є комунікативна компетентність і соціально-психологічна толерантність майбутніх психологів, що йдуть до професійного становлення.

Професійній готовності студентів гуманітарних спеціальностей не вистачає систематичного вивчення й обґрунтування цієї проблематики, особливо програм для навчання, в яких не передбачена теорія та практика комунікативної толерантності.

Тому між навчально-виховним процесом вищого навчального закладу й особистістю виникають взаємини, що інколи негативно впливають на якість педагогічних дій і ефективність професійної діяльності особистості.

Тому у викладеному теоретичному обґрунтуванні уявлення про зміст і обсяг поняття комунікативної толерантності першочерговою для дослідження була виділена задача розроблення й верифікації на матеріалі емпіричних досліджень методики вимірювання психологічних особливостей комунікативної толерантності в студентів вищих навчальних закладів.

Висновки. Отже, за результатами експрес-опитувальника «Індекс толерантності» (Г. Солдатової, О. Кравцової, О. Хухлаєва, Л. Шайгеровой) визначався рівень етнічної та соціальної толерантності, загальний рівень толерантності й інтолерантності як риси особистості. Студенти III-го курсу психології, що мають високий толерантний рівень, вирізняються вираженою толерантністю. Тому результати, що наближаються до високого рівня толерантності, свідчать про руйнування в людині «меж толерантності», що пов'язані, наприклад, зі схильністю до потурання, психологічним інфантілізмом, невимогливістю або байдужістю. Доведено, що особа, яка потрапила в цю категорію, може мати високий демонстративний рівень соціальної бажаності [15; 16; 17].

Результати дослідження за методикою загальної комунікативної толерантності (В. Бойко) студентів III-го курсу психології говорять про достатньо виразний (але в розумних межах) прояв особистісної інтолерантності. З одного боку, це майже добре, через обстоювання власних думок, наявність власних переконань і позицій. З іншого ж боку, це може свідчити про недостатню готовність до сприйняття позиції іншого, невміння вийти за межі власної позиції, враховувати соціальні норми й права інших людей, небажання вести діловий дискурс тощо. Найбільш чіткими проявами інтолерантності в студентів III-го курсу психології є рішучість та невміння ховати свої почуття, а менш виразними проявами – нетолерантність і нездатність до пристосування. Водночас зазначено незавершеність елементарних дій для характеристики толерантності як вміння адаптуватися до оточуючих [4].

У результаті використання методики діагностики здібності до емпатії (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн) виявлено, що рівень емпатичних тенденцій у дівчат III-го курсу психологів вищий, ніж у юнаків того ж курсу, що, ймовірно, пов'язане з культурними особливостями, очікуваннями і стандартами, які заохочують більшу сприйнятливості у дівчат і стриманість та непохитність в юнаків. Потрібно пам'ятати про перспективу розвитку здатностей до співчуття з особистісним ростом і палке бажання до самоствердження.

Література:

1. Агеєва З. Комунікативна толерантність як елемент комунікативної компетентності особистості / З. Агеєва // Вісник Іванівського державного університету. Серія «Природничі, суспільні науки». – 2012. – №1. – С. 49–53.
2. Асмолов А. О смыслах понятия толерантность / А. Асмолов // Век толерантности. – 2001. – №. 1.– С. 8–18.
3. Безлюева Г. Толерантность : взгляд, поиск, решение / Г. Безлюева, Г. Шеламова. – М. : Вербум, 2003. –168 с.

4. Бойко В. Энергия эмоций в общении : взгляд на себя и на других / В. Бойко. – М. : Филин, 2004. – 474 с.
5. Виноградова Е. Субъектные предпосылки толерантности личности : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология; психология личности; история психологии» / Е. Виноградова ; Научно-образовательный центр Российской академии образования. – Сочи, 2002. – 23 с.
6. Гарин И. Что такое этика, культура, религия / И. Гарин. – М. : Терра – Книжный клуб, 2002. – 848 с.
7. Дрожжина Н. Дослідження орієнтації на здоровий спосіб життя студентів перших курсів / Н. Дрожжина // Нове слово в науці : перспективи розвитку : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Чебоксари : ЦНС Інтерактив плюс, 2016. – № 2 (8). – С. 117–118, 316.
8. Губко О. Психологія українського народу : наук. дослідж. : в 4-х кн. – Кн. 1 : Психологічний склад праукраїнської народності / О. Губко. – К. : ПВП «Задруга», 2004. – 400 с.
9. Зиновьев Д. Социально-психологический портрет студента в контексте толерантности / Д. Зиновьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://res.krasu.ru/paradigma/cont2.htm>
10. Клепцова Е. Психология и педагогика толерантности : [учебное пособие для слушателей сист. дополнит. проф. пед. образ.] / Е. Клепцова ; Мин. образов. и науки РФ, Вятский гос. гум. ун-т. – М. : Академический проект, 2004. – 176 с.
11. Кочергина Е. Современные дискуссии по проблеме толерантности / Е. Кочергина // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений : сб. науч.-метод. ст. / Е. Кочергина. – М. : МПСИ, 2003. – 368 с.
12. Психология и этика делового общения : [учебник для вузов] / под ред. В. Лавриненко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2005. – 415 с.
13. Рачитська Н. Комуникативна толерантність як елемент комуникативної компетентності / Н. Рачитська // Сучасна психологія : матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Перм, липень 2014 р. – Перм : Меркурій, 2014. – С. 55–56.
14. Скрябина О. Педагогические условия формирования коммуникативной толерантности у старшеклассников : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теория и методика воспитания (по направлениям и сферам деятельности)» / О. Скрябина ; Костромской государственный университет имени Н.А. Некрасова. – Кострома, 2000. – 24 с.
15. Солдатова Г. Жить в мире с собой и другими : тренинг толерантности для подростков / Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова. – М. : Генезис, 2000. – 125 с.
16. Солдатова Г. Психодиагностика толерантности / Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаев, Л. Шайгерова // Психологи о мигрантах и миграции в России. – М. : МГУ, 2002. – 150 с.
17. Солдатова Г. Толерантность : психологическая устойчивость и нравственный императив / Г. Солдатова // Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности ; под ред. Г. Солдатовой, Л. Шайгеровой. – М. : МГУ, 2003. – 112 с.
18. Социальная работа : введение в профессиональную деятельность / отв. ред. А. Козлов. – М. : КНОРУС, 2005. – 368 с.
19. Щукин А. Методика преподавания русского языка как иностранного : [учеб. пособие для вузов] / А. Щукин. – М. : Высш. шк., 2003. – 332 с.

Соловьева Д. В. Коммуникативная толерантность личности

В статье анализируются аспекты становления коммуникативной толерантности личности и рассмотрено ее развитие в студенческой среде. Раскрыты основные подходы и модели развития коммуникативной толерантности как личностного качества студентов. Рассмотрено влияние коммуникативной толерантности на личность студента, а также роль характера личности и процесса ее профессионального становления. Отмечено, что коммуникативная толерантность как личностное качество студентов вызывает закономерный интерес исследователей, педагогов, психологов-практиков, широкого круга общественности, что обусловлено ростом социальных ожиданий по отношению к молодым специалистам, которых готовят современные образовательные учреждения.

Ключевые слова: толерантность, коммуникативная толерантность, личность, студент.

Soloviova D. V. Communicative tolerance of the personality

The article analyzes the aspects of formation of communicative tolerance of the personality and examines its development in the student's environment. Covers the main approaches and models of development of communicative tolerance as a personal quality of students. The influence of the communicative tolerance of the personality of the student, and the role of character and process her professional development. Noted that communicative tolerance as a personal quality students raises the natural interest of researchers, pedagogues, psychologists, practitioners, the General public, due to the increase in social expectations in relation to the young specialists trained in modern educational institutions.

Key words: tolerance, communicative tolerance, personality, student.